

Мирјана Павловић

ДВОЈНИ ИДЕНТИТЕТ — СРБИ У ЧИКАГУ

Сматрајући да је двојни идентитет један од најважнијих проблема који се јављају у процесу исељавања, адаптације и асимилације исељеника, у овом раду покушаћемо да одредимо на који начин се он формира и манифестује у српској исељеничкој групи у Чикагу. Материјал је прикупљен комбинованом техником учесничког посматрања и интервјуа три генерације исељеника, а у оквиру пројекта Етнографског института Српске академије наука и уметности *Етнологско проучавање исељеништва из Србије*.

1. Исељавање Срба у Чикаго је дуготрајан процес који, с променљивим интензитетом, траје до данас. Започео је крајем XIX и почетком XX века и одвијао се у неколико етапа, које се међусобно разликују по области, времену и узроку исељавања и социјално-економским карактеристикама исељеника. Први талас обухвата исељенике до другог светског рата, који у Чикаго најчешће долазе из економских разлога, а обично су потицали из Босне и Херцеговине, Лике и других делова Хрватске и из Црне Горе, да би се тек при крају тог таласа и у следећим таласима, јавио и већи број исељеника из Србије. Исељеници другог таласа досељавају се у Чикаго непосредно после другог светског рата до 1962. године, као избеглице и насељена лица¹, док трећи талас поново обухвата економску емиграцију од 1962. године до данас². У првом таласу најчешће се исељавају мушкарци у најпродуктивнијем добу, од 14. до 45. године живота, да би се тек при крају тог таласа и у следећим таласима јавио и већи број жена.

¹ Исељеници другог таласа усељавали су се изван квоте, а на основу америчких закона: Закон о расељеним лицима (Displaced Persons Act) из 1948. године и Закон о избеглицама (Refugee Relief Act) из 1953. године. Видети у: М. Petrovich and J. Halpern, *Serbs Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, Cambridge and London 1980, 920.

² Година 1962. узета је као преломна, јер је тада код нас донесен Закон о амнестији. Видети у: I. Čizmić и V. Mikačić, *Neki suvremeni problemi iseljništva iz SR Hrvatske I*, Teme o iseljinstvu 1, Zagreb 1974, 80—90.

Најчешће неписмени и без знања енглеског језика, исељеници првог таласа углавном су се запошљавали као фабрички радници или на другим најслабије плаћеним пословима, које Американци нису хтели да раде. Исељеници другог таласа у почетку су се такође запошљавали као фабрички радници, али су у то време услови рада и надница били знатно повољнији. Осим тога, многи од њих су у Чикагу завршили школе или курсеве, па су, самим тим, и брже напредовали. Најбоље су се, ипак, снашли исељеници трећег таласа. Међу њима је највећи број квалификованих радника и висококвалификованих стручњака који са већ стеченим искуством долазе у Чикаго. Пошто им посао није непознат, чим савладају језик врло брзо почињу да напредују.

Социјално-економски положај друге генерације наших исељеника зависио је, такође, од њиховог образовања, односно од могућности њихових родитеља да им обезбеде школовање. Како исељеници првог реда таласа обично нису имали могућности да дуже школују своју децу, она су долазила у сличан положај као њихови родитељи, па су се често запошљавала као фабрички радници. Међутим, с обзиром на то да су рођена деца у Америци и пошто су знала енглески језик, добијала су и боља запослења као квалификовани радници или надзорници. Ипак, један број је, уз велика одрицања родитеља, успео да заврши више школе или факултете и да се запосли на бољим пословима или да оснује самосталне фирме. Исељеници каснијих таласа посвећују више пажње школовању своје деце, па она претежно похађају или су завршила колеџе или факултете.

Различито време доласка и социјално-економски статус исељеника прве генерације одразили су се и на очување етничких карактеристика и двојни идентитет њихових потомака, па се они у том погледу могу поделити на два типа. Први тип обухвата потомке исељеника првога таласа, а други — потомке исељеника другог и трећег таласа.

По доласку у Чикаго исељеници првога таласа суочили су се са новом средином, чији су им језик, обичаји и навике били потпуно непознати. Осим тога, њихова адаптација новим условима живота често је била пропраћена нетолеранцијом припадника раније усељених етничких група (Немаца, Ираца и других) и негостољубивошћу америчке средине, у којој се врло дуго спроводила планска асимилација. Због тога у некој од сиромашних градских четврти стари исељеници оснивају своје колоније и институције (црквеношколске општине, потпорна и радничка друштва, хорове, фолклорне групе и многе друге организације). У оквиру колонија и својих организација они су заједнички решавали своје проблеме, неговали матерњи језик и обичаје а такође налазили поштовање и положај који у ширем друштву често нису имали. Дакле, у тако формираној исељеничкој средини они су задовољавали већину својих потреба, док су у широј друштвеној заједници били само запослени. Исељеници каснијих таласа, нарочито трећег, обично се нису насељавали у колонијама чије распадање и започиње шездесетих година овога века, али су били активни у старим исељеничким организацијама или су, још чешће, осни-

вали нове које су више одговарале њиховим потребама. Живот ван колоније, више образовање и адекватније запослење омогућили су исељеницима тог таласа бржу адаптацију и дубље контакте са америчком средином. Међутим, чак и кад су живели у колонијама, исељеничка средина Срба у Чикагу није била потпуно изолована од утицаја шире заједнице и у њу су непрестано продирали и неки елементи америчког начина живота. На њиховој основи, нарочито касније генерације исељеника, изграђивале су своју припадност америчкој групи.

У овом раду покушаћемо да одредимо на који начин се испољава двојна етничка припадност наших исељеника у Чикагу. Осим тога, размотрићемо и факторе који су довели до њене појаве.

2. Како у науци не постоји јединствена дефиниција етничког идентитета, неопходно је навести шта у овом раду подразумевамо под тим појмом. Он се може дефинисати као групни идентитет који припадници групе изграђују на многим симболичним представама о својим заједничким етничким карактеристикама и/или други на основу њих идентификују као чланове те групе.³ Дакле, етнички идентитет се манифестује низом етничких симбола, а то су мање или више видљиве карактеристике једне етничке групе за које се верује да, с једне стране, означавају заједништво групе, а с друге стране, да је одвајају од свих других етничких група⁴. Примењено на Србе у Чикагу, то су оне њихове заједничке карактеристике које их означавају као припаднике српске етничке групе, а уједно их разликују од већинског становништва, под којим се најчешће подразумева становништво англосаксонског порекла, културе и протестантске вере (WASP — White Anglo-Saxsons Protestant).

Међутим, као што смо већ навели, у начину живота наших исељеника уочавају се многи амерички елементи, па на основу њих они могу бити идентификовани и као Американци. И не само што могу бити идентификовани као Американци већ се поједине групе наших исељеника и осећају Американцима. На питање које су националности, већина исељеника друге генерације, и знатан број припадника треће генерације одговорио је: „И Србин и Американац“ или „Србин рођен у Америци“ (American-born Serbian). Мањи број одговорио је: „Американац српског порекла“ (American of Serbian descent). Припадници прве генерације сматрају се Србима, а треће — обично Американцима. Дакле, свест о двојној припадности, најчешће, имају исељеници друге генерације, што и није зачуђујуће, јер је то генерација која је социјализована и у оквиру исељеничке средине и у оквиру америчког друштва. Свесно или несвесно, они су усвојили више оби-

³ Овом дефиницијом је истакнут, с једне стране, субјективан и објективан аспект етничког идентитета, а, с друге стране, његов симболичан карактер. О неопходности обухватања и субјективног и објективног аспекта етничког идентитета његовом дефиницијом видети у: W. Isajiw, *Definitions of Ethnicity*, Ethnicity 1, New York and London 1974, 117—122, а о симболичком карактеру етничког идентитета видети у: Д. Бандић, *Етнос*, Етнолошке свеске 4, Београд 1928, 49.

⁴ Ј. Бромлеј, *Етнос и етнографија*, Москва 1973, 101; исти, *Очерки теорије Етноса*, Москва 1983, 112—114, 127—128.

чаја, ставова и вредности оба друштва. За њих се често употребљава израз „маргиналне особе“. Он се односи на особе које се налазе на граници две културе, а потпуно не припадају ни једној нити су их оне прихватиле као равноправне чланове⁵. Пошто су исељеници прве генерације у већини случајева очували свој српски етнички идентитет, а они из треће се обично осећају и идентификују као Американци, у овом раду задржаћемо се на другој генерацији Срба у Америци, у којој је најчешће и дошло до формирања двојног идентитета.

3. Двојни идентитет наших исељеника испољава се у свакодневном животу преко етничких симбола и српске и америчке групе. То су, с једне стране: језик и име, а, с друге стране: вера и традиционални обичаји, храна музика и украсни предмети.

Већина припадника друге генерације говори оба језика. Српски језик се и даље јавља у породици и етничкој групи, а енглески је средство споразумевања са широм заједницом. Због слабијег знања српског језика у њиховом говору често се јављају и многе енглеске речи. Често у разговору реченицу почну на српском, а заврше на енглеском, па тако постепено и цео разговор окрену на енглески језик.

Припадници ове генерације имају и два имена. Док се српско име, добијено на крштењу, задржава у контакту са припадницима своје етничке групе, у широј заједници употребљавају се надимци добијени скраћивањем српског имена и његовим прилагођавањем најближем америчком имену (Никола-Ник, Станислав-Стен) или се користе нова америчка имена (Џон, Фред).

Исељеници друге генерације очували су веру и низ традиционалних празника, али је и њиховом прослављању дошло до промена: скраћује се време посвећено појединим обредима (слава, свадба), помера се њихово прослављање (слава за викенд), нестају поједини ритуални реквизити (чесница, славски колач), а јављају се и елементи примљени у новој средини, а затим уклопљени у традиционалну обредну праксу (shower).⁶

Осим тога, наши исељеници у Америци славе и поједине америчке празнике. На пример, за амерички Божић припрема се ћурка, а за Halloween деца се костимирају, иду од куће до куће, а домаћини их дарују бомбонама. На поједине америчке празнике приређују се пикници или рођаци и пријатељи присуствују заједничком обеду. Сва ова прослављања америчких празника знатно су чешћа у другој и

⁵ E. Stonequist, *Marginal Man*, New York 1937, 28 према: M. Gordon, *Assimilation in American Life, The Role of Race, Religion, and National Origins*, New York 1964, 56.

⁶ У Америци је обичај да неколико дана пред свадбу (wedding shower) или пре рођења детета (baby shower) нека од рођака или пријатељица будуће младе (мајке) прирђује „парту“ у свом дому и позива што већи број рођака и пријатеља будућих младенаца (родитеља). На „парту“ обично долазе само жене и доносе поклоне. Врхунац прославе је долазак будуће невесте (мајке), за коју све то треба да буде изненађење. На крају прославе она пред свима отвара поклоне и именује дародавце. За ову прилику штампају се и посебне позивнице или се дају огласи у парохијским новинама и у радио-емисијама на српском језику.

трећој генерацији наших исељеника. Тако, поред два имена они имају и два Божића и два Ускрса и за сваки употребљавају израз „наш“, што зависи од тога с ким разговарају, са Србима или са Американцима.

Из наведених примера лако се може уочити да се српски идентитет обично испољава у оквиру исељеничке средине, а амерички — у ширем друштву. Међутим, те границе нису тако строге, па често туђи елементи продиру и у једну и у другу средину. Тако, српске свадбе и погребни у Чикагу представљају мешавину српских и америчких елемената. Наши исељеници у Чикагу имају и своја гробља или бар, посебне парцеле на неким градским гробљима. Међутим, на њима се поред споменика са ћириличним натписом често јавља америчка застава, што недвосмислено упућује на двојни идентитет сахрањеног. Српске новине које желе да међу читаоцима имају и припаднике каснијих генерација наших исељеника обавезно се штампају на оба језика. На пикницима се свира и српска и америчка химна, а уз гибаницу и шљивовицу, као изразито српско етничке симболе, јављају се хамбургер и стеик или друга уобичајена америчка јела.

Насупрот томе, долазило је, мада ређе, и до продора српских елемената у америчку средину. У разговору и са Американцима наши исељеници гестикулирају или темпераментније изражавају своје мишљење, по чему се идентификују као странци. Један исељеник друге генерације наводи да најчешће броји и рачуна на српском језику, јер је то први језик који је научио, мада га данас врло слабо зна. Та појава је код његових суседа, па и пријатеља, често изазивала смех. У појединим чикашким продавницама, мада ретко, могу се наћи честитке за славу и на српском језику.

4. Осим генерацијске припадности, на појаву двојног идентитета наших исељеника утицали су и други фактори. Неки од њих јављају се и делују у америчком друштву, док други настају у исељеничкој средини. Уопштено, може се рећи да су фактори који настају у америчком друштву (политика према досељеницима, натурализација, школски систем и социјална мобилност) усмерени ка асимилацији исељеника, док фактори исељеничке средине (тип миграције, колоније, учешће у етничким организацијама, исељеничка породица) имају потпуно супротан ефекат, односно доприносе очувању српског етничког идентитета. То различито усмерено деловање два типа фактора утицало је на стварање двојног идентитета наших исељеника. Опширније ћемо изложити супротно деловање исељеничке породице и америчке школе и супротно деловање америчке политике према исељеницима и колоније као најважнијих фактора који су довели до стварања двојног идентитета наших исељеника.

Исељеничка породица један је од најважнијих фактора очувања српског етничког идентитета. Исељеници су желели да у њој очувају начин живота и обичаје које су донели из „старог краја“. Покушали су и својој деци да усаде осећање припадности српској етничкој групи. Уписивали су их у српске школе и организације, одводили их у српске цркве, на српске пикнике и друге манифестације. Ако су живели у колонији, то усвајање је било још лакше. Међутим, најкасније с поласком у школу, деца су упознавала и нову

америчку средину. Ту су први пут постајала свесна своје различитости, односно разлика између своје породице и колоније, с једне стране и америчке средине, с друге стране. У америчким школама фаворизују се ставови и вредности англосаксонске културе, а у време асимилацијске политике према исељеницима, која је дуго владала у Америци, све што је одступало од тих стандарда проглашено је мање вредним и непожељним. На такав начин су често, у школама и међу вршњацима, процењивани нарочито наши исељеници првог типа друге генерације. Желећи да избегну такве процене, све чешће су одбијали да говоре матерњи језик и упражњавају обичаје својих родитеља. Сматрали су да би тада без стида могли у кућу довести своје вршњаке. Ако су родитељи и даље инсистирали на свом начину живота, што је нарочито био случај са исељеницима првог таласа, јер они за другачији једноставно нису знали, избијали су сукоби у породици који су најчешће означавани термином сукоб генерација, а, у ствари, представљали су сукоб две културе. Деца су покушавала да се прилагоде и једној и другој средини, а да истовремено у свакој од њих не показују одлике оне друге. Како је то најчешће било немогуће, они су своју двојну припадност доживљавали на конфликтни начин. С друге стране, ако су родитељи били свесни да њихова деца, поред основних обележја српске етничке групе, морају усвојити и неке елементе културе земље у којој живе, касније генерације су своју двојну припадност лакше усаглашавале, па код њих најчешће није било сукоба личности. То је нарочито био случај у породицама исељеника каснијих таласа, у којима се јавља већи број образованих људи. У новој средини и они су сами усвајали неке навике шире заједнице, па им оне код њихове деце нису изгледале тако „стране“. С друге стране, због вишег образовања, они су могли да својој деци објасне и приближе своју кутуруну баштину, односно да им објасне да Срби, као и сваки други народ, имају своју историју и културу, тако да своју припадност српској етничкој групи њихова деца нису доживљавала на негативан начин.

Значајни фактори доприносе јављању двојног идентитета су у супротном деловање америчке политике према исељеницима и колоније. У Америци је дуго спровођена политика безусловне асимилације исељеника (англоконформизам и мелтинг пот). У то време, као што смо већ навели, фаворизовани су ставови и вредности англосаксонске културе и све што је од њих одступало морало је што брже нестати⁷. С друге стране, колоније су представљале средину у којој је негована припадност српској етничкој групи, односно оне су често спречавале промене, чак и када су биле повољне. Конзервативни делови колонија сматрали су „правим Србима“ само оне који су српске обичаје спроводили на „прави начин“, односно без промена. Међутим, већ је наведено да су наши исељеници различитих таласа потицали из различитих крајева наше земље, па се и њихова традиција разликовала. То је често доводило да расцепа и у српској етничкој групи. Промене код првог типа друге генерације нарочито не-

⁷ M. Gordon, *Assimilation in American, Theory and Reality*, Daedalus 90. Cambridge 1961, 265—269.

гативно је оцењивао други талас наших исељеника. Сматрали су их већ асимилованим, односно „лошим Србима“. С друге стране, исељеници друге генерације су „новодошле“, као носиоце другачије традиције, сматрали примитивним, необразованим — мање вредним. Због свега тога њима је било врло тешко да усагласе своју двојну припадност.

Много лакше било је исељеницима другог типа друге генерације. Они нису живели у колонијама, па су много ређе били изложени суду „српске јавности“. Осим тога, у време кад су они успостављали контакте са америчком средином (школа, вршњаци), у Америци су настале промене у политици према исељеницима. Нова оријентација о односу америчког друштва према исељеницима је културни плурализам и јавља се седамдесетих година овог века. Та теорија се заснива на праву етничких група да задрже своја посебна етничка обележја, чиме доприносе и културном богатству Америке. Јавља се и покрет за „етничко оживљавање“ (Ethnic revival)⁸, под чијим утицајем се удобније изражава етничка припадност наших исељеника, јер они више нису оцењивани као мање вредни. Све то је допринело да исељеници другог типа друге генерације лакше усаглашавају своју двојну припадност и избегну конфликте личности, али је помогло и првом типу да, макар у каснијим годинама, отклони постојеће конфликте те врсте.

Често је истицано да живот у оквиру и под утицајем две различите средине не доводи само до стварања двојног идентитета већ и до стварања конфликтних и неуротичних особа.⁹ Међутим, многи научници наглашавају да је неопходно направити разлику између двојног идентитета и поремећаја личности.¹⁰ Из нашег рада се такође може видети да такозване маргиналне особе не постају обавезно неуротичари.

5. Зато можемо закључити да су свој двојни идентитет доживљавали на конфликтни начин најчешће исељеници првог типа друге генерације. Да би решили такав конфликт, исељеницима се привидно нуде два решења. Једно од њих је да се американизују, односно да напусте колонију, промене име и веру и, уопште, да се што више приближе моделу „правих Американаца“. Међутим, чак и тада се поставља питање колико би у томе успели. Многи ставови и вредности усвојени социјализацијом у породици и исељеничкој средини могли су се и несвесно испољити. Ако је то подразумевало процену мање вредности, па, према томе, и одбијање од стране већинског друштва, не само да не долази до разрешења конфликта, већ се он и појачава. То је посебно изазвало веће проблеме, јер није увек било лако вратити се у једну напуштenu колонију.

Друга могућност која се пружала исељеницима је да, због оцене већинског друштва, покушају да се утопе у своју етничку групу. Ме-

⁸ С. Мајсторовић, *У трагању за идентитетом*, Београд 1979, 13 и М. Seller, *To Seek America, A History of Ethnic Life in the United States, USA* 1977, 39—43.

⁹ R. Park, *Race and Culture*, Gleonco 1950, 34—392.

¹⁰ T. Shibutani and K. Kwan, *Ethnic Stratification, A Comparative Approach*, New York 1972, 356, 357.

ђутим, и у њој је могло доћи до одбијања јер, као што је већ наведено, у процесу социјализације у већинском друштву (преко школе, вршњака, масовних медија), прихватили су и многе карактеристике већинске групе и манифестовали их у исељеничкој средини, а у њој се на то негативно гледало. Због тога је једино право решење било да исељеници прихвате своју двјну припадност и да слободно негују и манифестују све карактеристике и једне и друге групе, које сматрају позитивним, и то и у једној и у другој средини, одбијајући априори негативне оцене о било којој од тих група.

Mirjana Pavlović

DUAL IDENTITY — SERBS IN CHICAGO

Summary

Analysys in this paper shows that usually second-generation emigrants have dual ethnic identity which is manifested in everyday life through a number of ethnic symbols (language, name, religion and traditional customs, food, music etc) both of the Serbian and American group. It is created by oppositely directed activity of the two types of factors. American society factors are mostly directed towards the assimilation of emigrants, while the emigrant environment factors contribute to the preservation of Serbian ethnic identity. Some groups experienced their dual identity in conflicting way, another group accept and freely manifest their dual affiliation.